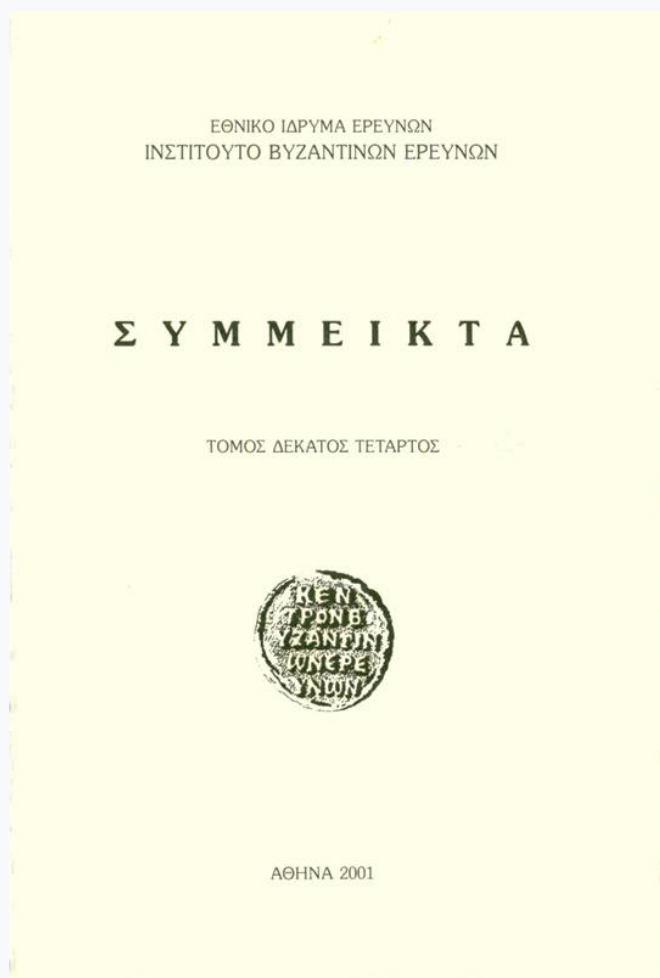

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

**Τούρκοι στη Μικρά Άσία. Σχόλιο για τη διασκευή
ένος θαύματος του ἁγίου Θεοδώρου**

Μαρία ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.881](https://doi.org/10.12681/byzsym.881)

Copyright © 2014, Μαρία ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ Μ. (2008). Τούρκοι στη Μικρά Άσία. Σχόλιο για τη διασκευή ενός θαύματος του ἁγίου Θεοδώρου. *Byzantina Symmeikta*, 14, 273–290. <https://doi.org/10.12681/byzsym.881>

ΜΑΡΙΑ ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ

ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Σχόλιο για τη διασκευή ενός θαύματος του αγίου Θεοδώρου

Ἡ πρώτη συλλογὴ θαυμάτων τοῦ αγίου Θεοδώρου προέρχεται ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Χρυσίππου. Ὁ Χρυσίππος γεννήθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα (πιθανῶς πρὶν τὸ 409) καὶ ἔζησε στὴ λαύρα τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου, διασήμου ἀσκητῇ τῆς ἐποχῆς. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καὶ τοποθετήθηκε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκε στὸ περιβάλλον τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας, συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β΄¹.

Ὁ Χρυσίππος συνέγραψε ἐγκώμιο πρὸς τιμὴ τοῦ αγίου Θεοδώρου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ πρόλογο, τὸ μαρτύριο τοῦ αγίου καὶ δώδεκα θαύματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο². Γιὰ τὴ συγγραφὴ τῶν θαυμάτων σπρίχθηκε εἴτε στὴν

1. Γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Χρυσίππου, βλ. Α. SIGALAS, *Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Theodoros Teron*, Λιψία-Βερολίνο 1921 [Byzantinisches Archiv 7], 3–4.

2. BHG 1765c. Τὸ παλαιότερο γνωστὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Θεόδωρο ἀποδίδεται στὸ Γρηγόριο Νύσσης (BHG 1760). Πέραν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου, σώζεται μιὰ σειρὰ ἀπὸ μεταγενέστερα κείμενα τὰ ὁποῖα ἀφηγοῦνται τὸ μαρτύριο τοῦ αγίου, προσθέτοντας διάφορες ἄλλες λεπτομέρειες: π.χ. τὸ θαῦμα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἐξόντωση τοῦ δράκοντος στὰ Εὐχάιτα πρὶν τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Θεοδώρου καθὼς καὶ κάποιες λεπτομέρειες σχετικὲς μὲ τὴ δίκη τοῦ αγίου, ἢ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας ἢ ὁποῖα περισυνέλεξε καὶ ἔθαψε τὸ λείψανό του μετὰ τὸ θάνατό του (H. DELEHAYE, *Les légendes grecques des saints militaires*, Παρίσι 1909, 17–26). Ὅρισμένα μάλιστα ἀπὸ τὰ ὑστερότερα χρονολογικὰ κείμενα, πλουτίζουν τὴν ἀφήγηση σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ ἀφηγοῦνται καὶ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ αγίου (DELEHAYE, *Les légendes*, 32–35. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὸ μαρτύριο τὸ ὁποῖο συνέθεσε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς τὸ 10ο αἰώνα: BHG, *Novum Auctarium* 1762m). Παράλληλα, ὑπάρχει καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ κείμενα στὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐμφανίζεται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηλάτη (DELEHAYE, *Les légendes*, 26–32). Γιὰ τὴν ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ δεύτερου αγίου Θεοδώρου ὁ ὁποῖος ἔχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο ὄνομα, τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ ἀνάλογη δράση, βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement de saint Théodore et les villes d'Euchaïta et d'Euchaneia*, AB, 104, 1986, 327–335 (=Ο

προφορική παράδοση, είτε σὲ κάποιο ὑποθετικὸ κείμενο μὲ θέμα τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου³. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πρῶτο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἔχει τέσσερις διαφορετικὲς παραλλαγές. Τὸ θέμα τοῦ θαύματος εἶναι τὸ ἑξῆς: ἕνας πιστὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐκμισθώνει τὸ ὑποζύγιό του γιὰ ἓνα σύντομο ταξίδι, ἐνῶ πείθεται ταυτόχρονα νὰ ἐμπιστευθεῖ στὸ μισθωτὴ καὶ τὸ παιδί του, πιθανῶς γιὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ στὴ δουλειά του: *ἀνὴρ πολλῇ κεκρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... Υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρεῖαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιτεῖ τὸν ὄνον, ὡς εἰς βραχεῖαν ὁδοιορίαν μισθώσασθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγελιάμενος*. Στὴ συνέχεια τοῦ θαύματος αὐτὸς ποὺ μισθώνει τὸ ὑποζύγιό ἀρχίζει νὰ περιοδεύει μαζί μὲ τὸ παιδί, τὸ ὁποῖο πουλᾷε ὅταν φθάνει στὸ γένος τῶν Ἰσμαλιτῶν. Τὸ παιδί πηγαίνει νὰ δουλέψῃ στὴν ἔρημο, στὰ κοπάδια αὐτοῦ ποὺ τὸ ἀγόρασε: *διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὡς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσμαλῆ... καὶ τοῖς Ἰσμαλιταῖς εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτησάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπῆει νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον*⁴. Τελικὰ ὁ ἅγιος Θεόδωρος παίρνοντας τὴ μορφή στρατιώτη καὶ ἔχοντας μαζί του δύο ἄλογα —ἓνα γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ἓνα γιὰ τὸ παιδί— παίρνει τὸ παιδί καὶ τὸ ὁδηγεῖ στὴν οἰκογένειά του⁵. Τὸ μοτίβο τῆς ἀπελευθερώσεως αἰχμαλώτου ἀπὸ κάποιον ἅγιο εἶναι σύνηθες στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα⁶. Ὁ ὅρος *Ἰσμαλ* καὶ *Ἰσμαλίται* ἀναφέρεται στοὺς Ἀραβες, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἀπόγονοι τοῦ Ἰσμαήλ, γιοῦ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Ἀγαρ⁷. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Χρύσιππος ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅταν συνθέτῃ τὸ θαῦμα τὴν ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ, τὸν ὁποῖο οἱ ἀδελφοί του πούλησαν δοῦλο σὲ Ἰσμαλίτες ἐμπόρους⁸.

ΙΔΙΟΣ, *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade. Studies, Texts, Monuments*, Aldershot 1992, σφ. Ι).

3. SIGALAS, *Enkomion*, 10-11.

4. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 60 στ. 4-12, σ. 61 στ. 7-8. Γιὰ τὸ νομαδικὸ χαρακτῆρα τῶν Ἀράβων, βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Ph. Hitti, *History of the Arabs*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη 1961⁷, 23-24.

5. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 61 στ. 8-20.

6. A. KAZHDAN, *Hagiographical Notes*, *Byzantion* 54, 1984, 176, 182 (=O ΙΔΙΟΣ, *Authors and Texts in Byzantium*, Λονδίνο 1993, σφ. IV).

7. I. SHAHID, *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, *Dumbarton Oaks*, Washington, D.C. 1989, 332 κ.έ.

8. *Γένεσις*, 37.25-28.

Ἡ διασκευή τοῦ θαύματος ἔχει τέσσερις παραλλαγές⁹. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πλησιέστερη ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου καὶ γλωσσικὰ μὲ τὸ κείμενο τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Σώζεται σὲ δύο κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων χρονολογεῖται τὸν 11ο αἰῶνα (Vaticanus gr. 821)¹⁰. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος συνέθεσε στίχους ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Χρυσίππου¹¹, χρησιμοποίησε μᾶλλον αὐτὴν τὴν παραλλαγή ἢ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, καθότι δὲ δίνει συγκεκριμένο γεωγραφικὸ στίγμα γιὰ τὸ συμβάν, ὅπως κάνουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Ἡ δεύτερη παραλλαγή ἀποτελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο ἐπιτομὴ τοῦ θαύματος, ποὺ παραδίδει τὸ ἐγκώμιον καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ.

Ἡ τρίτη παραλλαγή σώζεται σὲ ἓνα μόνο κώδικα (Διονυσίου 289), ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται χάρις σὲ σημείωμα τὸ ἔτος 1518¹². Ἡ παραλλαγή αὕτη διαφοροποιεῖται ὥς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἀπὸ τὸ ἐγκώμιον τοῦ Χρυσίππου καθὼς πλουτίζεται μὲ νέα στοιχεῖα. Οἱ δύο πρωταγωνιστὲς τῆς ἱστορίας συναντῶνται κοντὰ σὲ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ὁ ἓνας εἶναι πλανόδιος ἔμπορος, *πραγματευτής*. Ἡ ιδιότητα τοῦ ἄλλου δὲν προσδιορίζεται, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι γηγενής, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν πραγματευτὴ ὁ ὁποῖος εἶναι ξένος. Ὁ πραγματευτὴς ζητάει ἀπὸ τὸ ἄλλο πρόσωπο τῆς ἱστορίας νὰ τοῦ πουλήσῃ τὸ ὑποζύγιό του, ἢ, σὲ περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποία ἡ πρότασις αὕτη δὲ γίνῃ δεκτὴ, τοῦ προτείνει νὰ βάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὅπως φαίνεται, οἱ δύο δὲν κατάφεραν νὰ ἔλθουν σὲ συμφωνία. Ἔτσι, ὁ ἰδιοκτῆς τοῦ ὑποζυγίου ἔκανε μία ἀντιπρότασις: νὰ βάλουν μὲν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους, ἀλλὰ νὰ πάρῃ ὁ πραγματευτὴς μαζί του καὶ τὸ παιδί ὥστε νὰ μάθῃ τὴ δουλειά. Ὑπόσχεται μάλιστα ὅτι στὴν ἐπιστροφὴ τοῦ πραγματευτῆ θὰ τοῦ πληρώσῃ καὶ τὸ *μισθό* του¹³. Ὁ ὑπουργὸς πραγματευτῆς παίρνει τὸ παιδί καὶ ἀρκίζει νὰ περιοδεύῃ. Συναντᾷ στὸ δρόμο τοῦ *Πέρσεως*, στοὺς ὁποίους πωλεῖ τὸ παιδί ἔναντι δεκαπέντε νομισμάτων¹⁴. Καὶ σὲ αὕτη τὴν παραλλαγή, ὅπως καὶ στὸ θαῦμα τῆς συλλογῆς τοῦ Χρυσίππου, τὸ παιδί ἐργάζεται μαζί μὲ ἄλλους δούλους ὡς βοσκὸς στὰ κοπάδια¹⁵ καὶ ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν ἅγιον

9. BHG 1765f.

10. *Codices vaticani graeci*, τ. 3, recensuit R. DEVRESSE, Βατικανό 1950, 357-359

11. J.-B. PITRA, *Analecta sacra spicilegio solesmensi*, I, Παρίσι 1876, 364.

12. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. 1, Cambridge 1895, 404-405.

13. Α. ΣΙΓΑΛΑΣ, Ἡ διασκευή τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου παραδεδομένων θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, *ΕΕΒΣ* 1, 1994, σ. 312 στ. 16-24.

14. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 27-31, σ. 313 στ. 1-6.

15. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 9-10.

Θεόδωρο¹⁶. Ἡ τρίτη παραλλαγή διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου καὶ ὥς πρὸς τὸ ἐξῆς βασικὸ σημεῖο: προσδιορίζει γεωγραφικὰ τὸ γεγονός. Τὸ παιδί ἀποκαλύπτει στὸν ἅγιο Θεόδωρο ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴ «χώρα τῶν Εὐχαΐτων»¹⁷. Παράλληλα, ἐνῶ στὸ ἐγκώμιο τοῦ Χρυσίππου, δὲν ὑπάρχει καμιά νύξη γιὰ τὸ χῶρο συνάντησης τῶν δύο ἀνδρῶν, στὴν τρίτη παραλλαγή ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ ὅλο τὸ ἐπισόδειο: ἐκεῖ συναντῶνται οἱ δύο πρωταγωνιστές, ἐκεῖ ὁδηγεῖ ὁ ἅγιος τὸ παιδί μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του¹⁸. Τέλος, στὴν τρίτη παραλλαγή δὲν ὑπάρχει ἀναφορά στὴ στρατιωτικὴ ιδιότητα τοῦ ἁγίου, οὔτε σὲ ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐπέστρεψε μαζὶ μὲ τὸ παιδί στὴ γενέτειρά του.

Ἡ τέταρτη παραλλαγή διαφοροποιεῖται σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, ὥστε νὰ πρόκειται τελικὰ γιὰ ἓνα ἰδιαίτερο θαῦμα¹⁹. Τὸ περιστατικὸ τοποθετεῖται στὴν «ἐπαρχία Ποντοπράκλεια», τὴν ὁποία ὁ δημιουργὸς τῆς παραλλαγῆς θεωρεῖ μέρος τῆς «χώρας τῶν Εὐχαΐτων»²⁰. Τὸ λάθος αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ διασκευαστὴς δὲν ἦταν καθόλου ἐξοικειωμένος μὲ τὴν περιοχὴ τῶν Εὐχαΐτων καὶ ἐνδεχομένως οὔτε μὲ τὴν Ποντοπράκλεια, ἡ ὁποία βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὰ Εὐχαῖτα. Ἡ ἱστορία συνδέεται μὲ ἐπιδρομὴ Ἰσλαηλιτῶν, ἡ ὁποία εἶχε ὥς ἀποτέλεσμα τὴ σύλληψη πολλῶν αἰχμαλώτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρισκόταν καὶ ὁ μονογενὴς γιὸς μιᾶς χήρας²¹. Ἡ χήρα παραπονεῖται στὸν ἅγιο Θεόδωρο γιὰ τὸ πλῆγμα ποὺ δέχθηκε αὐτή, μιὰ ἀφορσοιωμένη πιστὴ τοῦ ἁγίου, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἀπελευθερώσει τὸ γιό της²². Ὁ ἅγιος συγκατανεύει στὸ αἷμά της καὶ ἀπελευθερώνει μὲ θαυματουργικὸ τρόπο τὸ παιδί²³. Φαίνεται πιθανὸν ὁ δημιουργὸς αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς νὰ ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὸ νεοδιαθητικὸ μοτίβο τῆς ἀνάστασης τοῦ μονογενοῦς γιοῦ τῆς χήρας τῆς Ναῖν²⁴.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ μὲ ἀπασχολήσουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Ἡ τρίτη παραλλαγή εἶναι ὅπωςδήποτε παλαιότερη τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα καὶ τοῦ

16. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 36, σ. 314 στ. 1-5.

17. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 29-31.

18. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 17, σ. 314 στ. 4-5.

19. Ἡ τέταρτη παραλλαγή ἐντάσσεται σὲ μιὰ ὁμάδα τριῶν θαυμάτων μὲ ἰδιαίτερη παράδοση (ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, 304-305).

20. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 32-33.

21. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 33, σ. 315 στ. 1-2.

22. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 315 στ. 6-18.

23. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 9-16.

24. *Λουκᾶς*, 7. 11-15.

κώδικα Διονυσίου 289 όπου και διασώζεται. Τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἀνθολόγησι κειμένων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας), διαφόρων ἄλλων ἀποσπασμάτων λειτουργικοῦ καὶ θεολογικοῦ χαρακτῆρα, καί, τέλος, μιᾶς σειρᾶς κειμένων σχετιζομένων μετὰ τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει θαύματα τοῦ ἁγίου (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ), τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, μεγαλυνάρια τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐνῶ στὸ τέλος, μετὰ τὸ κωδικογραφικὸ σημεῖωμα, ὑπάρχει ὁ Ἀπόστολος καὶ ὁ κανόνας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου²⁵. Ἀμέσως παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἀπουσιάζουν τὰ ὑπόλοιπα θαύματα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζουμε γιὰ ποῖο λόγο ὁ κωδικογράφος ἐπέλεξε εἰδικὰ αὐτὸ τὸ θαῦμα τοῦ ἐγκωμίου. Φαίνεται πάντως ἀπίθανο ἢ διασκευὴ νὰ ἀποτελεῖ πρωτότυπη δημιουργία τοῦ (ἀντι)γραφέα τοῦ κώδικα. Ἡ ἀνθολόγησι κειμένων σχετικῶν μετὰ τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα ὑποδηλώνει ὅτι ἐνδεχομένως ὁ γραφέας ἀντέγραψε ἀπὸ ἕναν παλαιότερον κώδικα ποὺ διασκεύαζε ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὸ πρῶτον θαῦμα τοῦ Χρυσίππου²⁶. Ὅσον ἀφορᾷ στὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ κειμένου, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποφανθεῖ κανεὶς ἂν αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ γραφέα τοῦ κώδικα Διονυσίου 289, ἢ τοῦ προγενέστερου κωδικογράφου ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἀντέγραψε.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ ζήτημα, τὸ ὑπόστρωμα τῆς τρίτης παραλλαγῆς εἶναι παλαιότερον τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνα. Δὲν εἶναι εὐκόλο βέβαια νὰ ὀρίσει κανεὶς τὸ *terminus ante* καὶ τὸ *terminus post quem*. Ἡ ἀναφορὰ τῶν Εὐχαϊτῶν καὶ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος ναοῦ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει κάποια ἰδιαίτερη χρονολογικὴ ἔνδειξι, δεδομένου ὅτι τὰ Εὐχάϊτα συνδέθηκαν μετὰ τὴ λατρεία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος πολὺ νωρίς, πιθανῶς ἤδη τὸν 5ο αἰῶνα, ὅποτε θεωρήθηκε ὅτι ἦταν ὁ τόπος ταφῆς τοῦ μάρτυρος. Ἀργότερα, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε πρὶν τὸν 8ο αἰῶνα, τὰ Εὐχάϊτα συνδέθηκαν καὶ μετὰ τὸ θαῦμα τῆς ἐξόντωσης τοῦ δράκοντος ἀπὸ τὸν ἅγιον²⁷. Ὑπάρχουν ὅμως δύο στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θεωρῶ ὅτι μποροῦν νὰ

25. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν ΛΑΜΠΡΟ, ὁ π. [σημ. 12].

26. Ὁ ΣΙΓΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 308 ὑποθέτει ὅτι ὁ κώδικας Διονυσίου 289 προέρχεται ἀπὸ ἀπωλεσθὲν ἀντίβολου τοῦ ἐγκωμίου, τὸ ὁποῖο διασκεύαζε ὄχι μόνο γλωσσικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὰ θαύματα τοῦ Χρυσίππου.

27. H. DELEHAYE, *Euchaïta et la légende de s. Théodore*, *Anatolian Studies presented to sir William Mitchell Ramsey*, Manchester 1923, 131, 133-134· Ο ἸΔΙΟΣ, *Les légendes*, 39· ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement*, 328.

βοηθήσουν στη χρονολόγηση της παραλλαγής. Πρώτο είναι η φαινομενικά αδιάφορη παρατήρηση ότι ο άγιος Θεόδωρος δεν αναφέρεται στην παραλλαγή αυτή ως στρατιώτης, ούτε έχει άλλα ότταν απελευθερώνει το παιδί. Έχω την αίσθηση ότι ο διασκευαστής προσπαθεί να διακρίνει τον άγιο Θεόδωρο Τήρωνα από τον όμώνυμό του Στρατηλάτη, ο οποίος έκανε για πρώτη φορά την εμφάνισή του τον 9ο αιώνα σε έγκώμιο του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος²⁸. Παραδοσιακά, ο άγιος Θεόδωρος Τήρων εικονιζόταν πεζός, ντυμένος είτε με στρατιωτικά είτε με πολιτικά. Είναι πιθανόν σταδιακά η εμφάνιση με πολιτικά να συνδέθηκε με το Θεόδωρο Τήρωνα, ενώ η εμφάνιση με στρατιωτική στολή να θεωρήθηκε ότι ανήκει σε έναν άλλο άγιο Θεόδωρο, ο οποίος αποκλήθηκε Στρατηλάτης²⁹. Εάν η υπόθεση αυτή είναι σωστή, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο διασκευαστής γνώριζε τη διάκριση και την έλαβε υπό όψιν του, γι' αυτό και απέφυγε να αποδώσει στο Θεόδωρο Τήρωνα τη στρατιωτική ιδιότητα η να τον φανταστεί με άλλο.

Άσφαλέστερη χρονολογική ένδειξη αποτελεί η αναφορά σε Πέρσες. Η πρώτη σκέψη, ότι ο διασκευαστής κυριολεκτεί χρησιμοποιώντας την όνομασία *Πέρσες* προσκρούει στο γεγονός ότι τον 7ο αιώνα οί Πέρσες δεν ήλθαν στη Μικρά Ασία ως νομάδες, αλλά ως εισβολείς³⁰. Μια άλλη έκδοχή είναι να πρόκειται για το λεγόμενο περσικό τάγμα του Θεοφύβου, δηλαδή για Πέρσες η Κούρδους οί όποιοι κατέφυγαν στο Βυζάντιο το 834, μετά την καταστολή του κινήματος των Χουραμιτών από το καλίφη al-Mutasim, οργανώθηκαν σε στρατιωτική ομάδα, έλαβαν μέρος σε επιχειρήσεις του βυζαντινού στρατού, ενώ λίγο αργότερα στασίασαν στην Άμαστρι, χωρίς επιτυχία³¹. Η άποψη αυτή απορρίπτεται για το λόγο ότι στη διασκευή του θαύματος του Χρυσίππου έχουμε σαφώς να κάνουμε με μια ποιμενική ομάδα και πò συγκεκριμένα με νομάδες και όχι με μια οργανωμένη στρατιωτική ομάδα. Εκ των πραγμάτων λοιπόν οδηγούμαστε σε άλλες ταυτίσεις. Στα βυζαντινά

28. BHG 1753· πρβλ. Σ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών. Τό πρόσωπο καί τό έργο του*, Θεσσαλονίκη 1999 [Βυζαντινά Κείμενα καί Μελέται 28], 178-179.

29. Βλέπε την υπόθεση του ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Le dédoublement*, 333-334. Για την κοινωνιολογική σημασία της εμφάνισης των αγίων είτε πεζών είτε εφίπων, βλ. Α. KAZHDAN, *Hagiographical Notes, Byzantion* 53, 1983, 544-545 (= Ο ΙΔΙΟΣ, *Authors and Texts in Byzantium*, Aldershot, Hampshire 1993, άρ. III)· πρβλ. (Α. KAZHDAN-Nancy PATTERSON ŠEVČENKO), λήμμα Theodore Stratelates, *ODB* 3, 2047.

30. Α. ΣΤΡΑΤΟΣ, *Τò Βυζάντιον στον Ζ' αιώνα*, τόμ. 1, Αθήνα 1965, 255· Αικατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τόμ. 2/1, Θεσσαλονίκη 1993², 16.

31. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, ό.π., 203-204· Μ. REKAYA, *Mise au point sur Théophobe et l'alliance de Bâbek avec Théophile (833/34-839/840)*, *Byzantion* 44, 1974, 41-67.

κείμενα με τὸν ὄρο *Πέρσες* δηλώνονται γενικὰ οἱ Τοῦρκοι, καὶ εἰδικότερα ἀρχικὰ οἱ Σελτζοῦκοι καὶ ἀργότερα οἱ Ὀθωμανοί³². Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς πρέπει νὰ ἦταν Τουρκομάνοι³³, νομάδες δηλαδὴ οἱ ὅποιοι ἀκολούθησαν τὸν 11ο αἰώνα τοὺς Σελτζοῦκους στὴν προέλασή τους στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, ἀποτελώντας μάλιστα τὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατος τῆς σελτζουκικῆς προέλασης³⁴. Ἡ σελτζουκικὴ κυβέρνηση τῆς Βαγδάτης τοὺς ἔστρεψε σὲ ἐπιχειρήσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία, προκειμένου νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ ἐδάφη τοῦ χαλιφάτου, ὅπου οἱ ἐπιδρομὲς τους μπορούσαν νὰ προκαλέσουν τὴ δυσαρέσκεια τῶν ἐγχωρίων μουσουλμάνων ἐναντίον τῶν Σελτζοῦκων. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὶς παρυφῆς τῶν τουρκικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια δημιουργήθηκαν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἐκτροφὴ ζώων καὶ εἰσέβαλλαν στὰ βυζαντινὰ ἐδάφη γιὰ λεία καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν βοσκὴ γιὰ τὰ ζῶα τους, ἀλλὰ ἀπέφευγαν νὰ ἔλθουν σὲ ἀπ'εὐθείας σύγκρουση μὲ τὸ βυζαντινὸ στρατό. Οἱ σχέσεις τους μὲ τοὺς ἐγχωρίους δὲν ἦταν πάντα ἐχθρικές, ἀλλὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ εἰρηνικές, οἰκονομικοῦ χαρακτῆρα³⁵. Ὁ Ἰωάννης Κίνναμος περιγράφει μὲ σαφῆ τρόπο τὸ νομαδικὸ χαρακτῆρα τῶν Τουρκομάνων: *οὕτω γὰρ γεππονικοῖς ἐνησκημένοι ἔργοις γάλακτός τε ἀπερρόφουν καὶ κρεῶν ἐσितοῦντο, κατὰ τοὺς Σκύθας, αἰὶ σποράδες τε ἀνὰ τὸ πεδίον ἐσκηνημένοι ταύτη τοῖς βουλομένοις αὐτοῖς ἐγχειρεῖν προχειρότατοι ἐγίνοντο*³⁶. Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς ἔχουν κοπάδια ζώων καὶ εἶναι νομάδες, δεδομένου ὅτι ὁ πραγματευτὴς δὲν τοὺς συναντᾷ ἐγκατεστημένους σὲ συγκεκριμένο σημεῖο, ἀλλὰ στὸ δρόμο του, ἐνῶ

32. G. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica II*, Βερολίνο 1958 [Berliner Byzantinistische Arbeiten ἀρ. 11], 252-254.

33. Τουρκομάνοι (Türkmen) εἶναι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 10ου αἰώνα γιὰ μιὰ μεγάλη ομάδα τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ Oghuz. Χωρὶς νὰ εἶναι σίγουρο σὲ ποιὲς περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος Oghuz καὶ σὲ ποιὲς ὁ ὅρος Türkmen, φαίνεται ὅτι ὁ ὅρος Türkmen χαρακτηρίζει τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῶν Oghuz τὸ ὁποῖο ἀσπάσθηκε τὸ Ἰσλάμ καὶ μετανάστευσε μαζί μὲ τοὺς Σελτζοῦκους στὸ κῶρο τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς: (C. CAHEN), λήμμα Ghuzz, *Encyclopédie de l'Islam* τόμ. 2, 1134 καὶ (Elizabeth ZACHARIADOU) λήμμα Turkoman *ODB* τόμ. 3, 2128.

34. C. CAHEN, *La Turquie pré-ottomane*, Κωνσταντινούπολη-Παρίσι 1988, 6-7.

35. C. CAHEN, *Pre-Ottoman Turkey*, Λονδίνο 1968, 33-34, 67 (στὸ σημεῖο αὐτὸ παραπέμω στὴν ἀγγλικὴ καὶ ὄχι στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Cahen, διότι ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοση, ἂν καὶ παλαιότερη καὶ χωρὶς ὑποσημειώσεις, εἶναι πολὺ πιὸ ἀναλυτικὴ στὸ ζήτημα αὐτό)· πρβλ. Elizabeth ZACHARIADOU, The Oguz tribes: the silence of the Byzantine sources, στὸ *Itinéraires d'Orient. Hommages à Claude Cahen (=Res Orientales 6)*, 1994, 287-289· H. INALCIK (ἐκδ.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire I*, Cambridge 1994, 34.

36. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, ἔκδ. A. MEINEKE, Βόννη 1836, 9.

μετακινούνται: *ὁδεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας... ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν*³⁷.

Γιὰ τὸν ἀνώνυμο διασκευαστή, τὸ θαῦμα τὸ ὁποῖο εἶχε συνθέσει ὁ Χρύσιππος τὸν 5ο αἰώνα ἀντικατόπτριζε μιὰ πραγματικότητα ἡ ὁποία τοῦ ἦταν οἰκεία. Τόσο οἱ Ἀραβες τῆς προϊσλαμικῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ Τουρκομάνοι, οἱ ὁποῖοι κατέκλυσαν τὴ Μικρὰ Ασία τὸν 11ο αἰώνα ἦταν νομάδες. Ὁ διασκευαστὴς σαφῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πρότυπό του, ἀντικαθιστᾷ ὁμῶς τοὺς Ἰσλαμλίτες μὲ Πέρσες, κάνοντας ἔτσι ἕναν ἀρχαϊσμό, διότι γνώριζε ὅτι οἱ μορφωμένοι τοῦ καιροῦ του, στοὺς ὁποίους ἐνδεχομένως ἤθελε νὰ συγκαταλέγεται, χρησιμοποιοῦσαν αὐτὸν τὸν ὄρο γιὰ νὰ δηλώσουν τοὺς Τούρκους. Ἦδη πρὶν τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα, οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ πιέζουν τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας³⁸. Στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους, μητροπολίτης Εὐχαΐτων³⁹, σὲ λόγο του πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος, παραπονεῖται γιὰ τὴν ἀνοχὴ τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ἀφήνει τὴν περιοχὴ νὰ χειμάζεται ἀπὸ ἐπιδρομὲς ἀλλοθρήσκων καὶ τὶς πόλεις νὰ ἐρημώνονται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνει ὅπως ἄλλοτε γιὰ νὰ τὴν προστατεύσει: *τῇ νῦν ἀνατροπῇ καὶ συγκύσει ταύτῃ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἐπιστυγνάζων, καὶ τὴν σὴν καρτερίαν περὶ ταῦτα καὶ ἀνοχήν, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν ἀνέκη παρὰ τὸ εἶκος καὶ τὸ ἔθος, ὑπερθαυμάζων... ἡ ἐπαρχία δὲ πᾶσα... ἀσεβέσιν ἔθνεσι παραδέδοται... ἄχρι τίνος, ἅγιε μάρτυς, ἄχρι τίνος οὕτω κακοπαθήσουσιν; ἄχρις ἂν ἐξηρημωθῶσι πόλεις... παρὰ τοῦ μὴ εἶναι τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς*⁴⁰; Οἱ ἐπιδρομεῖς στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Μαυρόπους ἦταν Τούρκοι. Στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα τὰ Εὐχάιτα, ὅπως καὶ ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς (Ἀμάσεια, Γάγγρα, Πιμόλισσα⁴¹, Δόκεια, Εὐχάνεια-Çorum⁴²), εἶχαν περάσει ὑπὸ τὸν ἔλεγκο τῆς τουρ-

37. ΣΙΓΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 31, σ. 314 στ. 1, 7-8.

38. S. VRYONIS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles 1971, 85 κ.έ.· C. CAHEN, *La première pénétration turque en Asie Mineure*, *Byzantion* 18, 1948, 21 κ.έ.

39. Γιὰ τὸ χρόνο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Μαυρόποδος, βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982 [Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Παράρτημα ἀρ. 12], 39-43.

40. *Ioannes Mauropus, Opera omnia*, ἐκδ. P. DE LAGARDE, Göttingen 1882 (ἀνατύπωση Amsterdam 1974), σ. 136-137.

41. Γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Πιμόλισσας μὲ τὸ τοπωνύμιο Osmaniuk τοῦ ἔπους τῶν Δανισμενιδῶν, βλέπε *La Geste de Melik Danismend*, τόμ. 1: εἰσαγωγή-μετάφραση Irène MELIKOFF, Παρίσι 1960 [Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, X], 154.

42. Τὸ Çorum ταυτίζεται μὲ τὴ βυζαντινὴ Εὐχάνεια (ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement*, 333).

κικῆς δυναστείας τῶν Δανισμενιδῶν⁴³. Βέβαια, νομάδες Τουρκομάνοι ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν στὴ Μικρὰ Ἀσία ἀρκετοὺς αἰῶνες μετὰ τὸ Μαντζικέρτ (1071), μέχρις ὅτου οἱ Ὀθωμανοὶ σουλτάνοι κατάφεραν νὰ τοὺς μετατρέψουν σὲ πληθυσμοὺς μὲ μόνιμη ἐγκατάσταση⁴⁴. Θὰ ἔτεινα ὅμως νὰ πιστέψω ὅτι ἡ τρίτη παραλλαγὴ τοῦ πρώτου θαύματος τοῦ Χρυσίππου ἀνάγεται στὰ χρόνια λίγο πρὶν ἢ λίγο μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαντζικέρτ, ὁπότε ἡ Μικρὰ Ἀσία κατακλύστηκε ἀπὸ Τουρκομάνους, καὶ μᾶλλον πρὶν τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα, ὁπότε τὰ Εὐχάϊτα καὶ ἡ γύρω περιοχὴ πέρασαν στοὺς Τούρκους. Ἐξω τὴν αἴσθηση ὅτι ὅταν γράφεται ἡ διασκευή τοῦ θαύματος τὰ Εὐχάϊτα ἦταν ἀκόμα μιὰ βυζαντινὴ πόλη. Βέβαια οἱ Τούρκοι ἦταν γενικὰ ἀνεκτικοὶ στὴ χριστιανικὴ λατρεία, ἀλλὰ διάφορα στοιχεῖα, ὅπως ἡ ἀπόφαση τῶν γονέων τοῦ παιδιοῦ νὰ μὴν ξαναγιورتάσουν τὴν πανήγυρι τοῦ ἀγίου⁴⁵, ἡ εὐρυθμῆ λειτουργία τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ ὁ κλῆρος ὁ ὁποῖος ἱερουργεῖ κανονικὰ⁴⁶, ὑποδηλώνουν πιθανῶς ὅτι τὰ Εὐχάϊτα βρίσκονται ἀκόμα ὑπὸ βυζαντινὴ κυριαρχία. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης ἡ τρίτη παραλλαγὴ εἶτε νὰ ἔχει συντεθεῖ στὰ Εὐχάϊτα, εἶτε νὰ εἶναι δημιούργημα κάποιου ὁ ὁποῖος συνδεόταν μὲ τὰ Εὐχάϊτα. Παράλληλα, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀγοραπωλησία τοῦ παιδιοῦ γίνεται σὲ νομίσματα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἁποψῆς ὅτι ἡ βυζαντινὴ παρουσία εἶναι ἀκόμα αἰσθητὴ στὴν περιοχὴ⁴⁷. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, τὸ κείμενο διασκευάστηκε, σὲ μεταγενέστερη περίοδο, γλωσσικά, ὥστε νὰ φθάσει νὰ λάβει τὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία παραδίδεται.

Τὸ ἐπεισόδιο τὸ ὁποῖο ἀφηγεῖται ἡ παραλλαγὴ συνδέεται μᾶλλον μὲ τὴν ἐπίστια πανήγυρι πρὸς τιμὴ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Αὐτὸ συνάγεται ἔμμεσα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν πραγματοποιεῖται μὲ ἐπικέντρο τὸ ναὸ

43. VRYONIS, *The Decline*, 162. *La Geste*, 71-72, 107, 111-112 (Irène MÉLIKOFF), λήμμα *Danishmendides*, *Encyclopédie de l'Islam*, τόμ. 2, 112.

44. Γιὰ τοὺς νομάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, βλ. VRYONIS, *The Decline*, 258 κ.ε.

45. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 17-19

46. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 6, 24.

47. Τὸ παιδί πληροφορεῖ τὸν *σχολάριο* ὁ ὁποῖος τὸ βρίσκει τὸ πρωὶ στὴν ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Θεοδώρου ὅτι εἶναι *υἱὸς κόμπης* *τινός* (ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 9-12). Τόσο ὁ ὅρος *σχολάριος* ὅσο καὶ ὁ ὅρος *κόμης* δημιουργοῦν προβλήματα στὴν κατανόσή τους. Ὁ ὅρος *σχολάριος* δηλώνει αὐτὸν ποὺ ἀνήκει στὶς *σχολές*, τὰ τάγματα δηλαδὴ τὰ ἐπιφορτισμένα μὲ τὴ φύλαξη τῶν ἀνακτόρων [DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, I-II, 1688 (ἀνατύπωση Graz 1958), στίλhes 1509-1510]. Στὴν περίπτωσι δὲ τῆς τρίτης παραλλαγῆς ὁ *σχολάριος* δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καμιά σχέση μὲ τοὺς γνωστοὺς σχολαρίους· διανυκτερεύει στὸ ναὸ ὅπου εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ κάποιες ἐργασίες. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ στὸν ὅρο *κόμης*, αὐτὸς ἔχει διάφορες σημασίες (DU CANGE, στίλhes 693-697) καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφανθεῖ μὲ ποιά χρησιμοποιεῖται στὸ ὑπὸ ἐξέτασι χωρίο.

τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγὲς ὅτι οἱ πανηγύρεις ἀποτελοῦσαν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν νὰ πουλήσουν τὸ πλεόνασμά τους καὶ νὰ προμηθευθοῦν ὅ,τι χρειάζονταν. Θυμίζω τὴν περίπτωση τοῦ Παφλαγῶνα γαιοκτῆμονα Μετρίου, ὁ ὁποῖος σύχναζε κάθε χρόνο στὴν τοπικὴ πανήγυρι τῆς περιοχῆς του γιὰ νὰ πουλήσει καὶ νὰ ἀνταλλάξει τὰ προϊόντα του⁴⁸. Ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος περιγράφει παραστατικὰ τὴν πανήγυρι ποὺ γινόταν στὰ Εὐχάιτα πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος δίνοντας παράλληλα ἔμφραση στὸν οἰκονομικὸ χαρακτῆρα τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς ἐκδήλωσης⁴⁹.

Ἐὰς ἔλθουμε στὴν οὐσία τοῦ θαύματος. Τὸ θαῦμα ὅπως ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸ Χρυσίππο καθὼς καὶ ἡ πρώτη παραλλαγή, ἡ ὁποία τὸν ἀκολουθεῖ πιστὰ, ἀφίνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ συμφωνία μισθώσεως μεταφορικῶς ζώου. Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων προβλέπει τὴν περίπτωση στὴν ὁποία μισθώνεται ἓνα ἄλογο προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ κάποια ἐργασία, μέσα στὰ πλαίσια ὅμως μιᾶς αὐστηρὰ ὀριοθετημένης περιοχῆς. Ἐἴτσι, ἂν αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει μισθώσει τὸ ἄλογο τὸ ἀπομακρύνει ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ συμβεῖ τὸ ἄλογο νὰ τραυματιστεῖ ἢ νὰ πεθάνει, ὀφείλει νὰ ἀποζημιώσει τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου⁵⁰. Στὴν τρίτη ὅμως παραλλαγή δὲν πρόκειται πλέον γιὰ συμφωνία μισθώσεως, ἀλλὰ γιὰ μιὰ μορφή *κοινωνίας*, στὴν ὁποία τὰ κέρδη καὶ οἱ ζημιές μοιράζονται, ἐφ' ὅσον τὰ συμβαλλόμενα μέρη τηρήσουν τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας. Ἡ (*χρεο*)*κοινωνία* εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τῆς ἐταιρείας στὴν ὁποία τὰ συμβαλλόμενα μέρη συνεισφέρουν τόσο σὲ κεφάλαιο, ὅσο καὶ σὲ ἐργασία, ἐνῶ κέρδη καὶ ζημιές ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τοῦ καθενός. Ὁ *Νόμος Ῥοδίων Ναυτικὸς* ὀρίζει ὅτι τὰ κέρδη, ὅπως καὶ οἱ ζημιές ἀπὸ μιὰ θαλάσσια ἐπιχείρηση ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀρχικὲς συμφωνίες⁵¹. Σύμφωνα πάλι μὲ τὴν Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων, συνίσταται *κοινωνία* ὅταν δύο ἢ περισσότερα ἄτομα συμφωνήσουν γραπτὰ ἢ προφορικὰ νὰ συνεισφέρει τὸ καθένα ἀπὸ ἓνα χρηματικὸ ποσὸ, εἴτε αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους,

48. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ἔκδ. H. DELEHAYE, Βρυξέλλες 1902, στίχον 721-722. Βλ. σχολιασμὸ τοῦ κειμένου σὲ Angeliki LAIOU, *Händler und Kaufleute auf dem Jahrmarkt*, σὺν G. PRINZING-D. SIMON (ἔκδ.), *Fest und Alltag in Byzanz*, Μόναχο 1990, 68-69.

49. *Ioannes Mauropous*, 135. Γιὰ τὸν οἰκονομικὸ χαρακτῆρα τῶν πανηγύρεων, βλ. LAIOU, *Jahrmarkt*, 53-70.

50. *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos V.*, ἔκδ. L. BURGMANN, Φραγκφούρτη 1983 [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, ἀρ. 10], 17.7.

51. W. ASHBURNER, *The Rhodian Sea Law*, Ὁξφόρδη 1909, 3.17.

εἴτε γιὰ ἄλλους μικρότερο γιὰ ἄλλους μεγαλύτερο, εἴτε συμφωνήσουν νὰ συνεισφέρουν ἄλλοι τὸ κεφάλαιο καὶ ἄλλοι τὴν ἐργασία: *συνίσταται κοινωνία ἐγγράφως ἢ ἀγράφως μεταξὺ δύο ἢ καὶ πλεόνων, ὁπότεν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξ ἰσότητος ἢ καὶ ὑφ' ἑλάττων τὴν οἰκείαν εἰς ἐνθήκην συνεισάγη μοῖραν, ἢ τινων μὲν ἐνθήκην ἐτέρων δὲ τοὺς οἰκείους μόχθους καὶ ὀπερίας καταβαλλομένων.* Στὴ συνέχεια καθορίζεται πῶς γίνεται ὁ ἐπιμερισμὸς τοῦ κέρδους καὶ ἐνδεχομένως τῶν ζημιῶν: *τὸ δὲ περιποιούμενον αὐτοῖς κέρδος, μεθ' ὑφαίρεσιν δηλονότι τῶν κεφαλαίων κατὰ τὰ ἐν μέσῳ αὐτῶν στοιχηθέντα ἐπιμερίζεσθαι. εἴ δε συμβῇ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κοινωνίᾳ προσγενέσθαι τῇ ἐνθήκῃ ζημίαν, ἕκαστον κοινωνὸν κατὰ τὴν τοῦ κέρδους μοῖραν καὶ αὐτὴν ἐπιγινώσκειν*⁵². Τὰ κέρδη μοιράζονται δηλαδή μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρχικὴ συμφωνία, ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν ἀπὸ τὸν κάθε συνεταῖρο. Σὲ περίπτωσι πού ὑπάρξει ζημιὰ στὸ κεφάλαιο, κάθε συνεταῖρος ἀναλαμβάνει ἓνα μέρος τῆς ζημιᾶς, στὸ ἴδιο ποσοστὸ μὲ αὐτὸ στὸ ὁποῖο θὰ συμμετεῖχε στὰ κέρδη, ἂν ἡ ἐπιχείρησις ἦταν κερδοφόρος.

Στὴν περίπτωσι τῆς τρίτης παραλλαγῆς πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ *κοινωνίας*. Ὑποθέτω ὅτι στὸ συγκεκριμένο θαῦμα ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦταν ντόπιος, προσῆλθε στὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου μὲ τὸ ὑποζύγιό του φορτωμένο ἀναζητώντας ἀγοραστές γιὰ τὴνπραγματεία του, ὅποια καὶ ἂν ἦταν αὐτή. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἦταν γεωργός. Ὁ πραγματευτὴς προτείνει στὸν πατέρα τοῦ παιδιοῦ νὰ βάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὁ ὅρος *γόμος*, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ διασκευαστή, εἶναι τεχνικὸς ὅρος πού δηλώνει κυρίως τὸ φορτίο τῶν πλοίων, δευτερευόντως δὲ τὸ φορτίο τῶν ζώων. Μὲ αὐτὴ τὴ δεύτερη σημασία ὁ ὅρος ἀπαντᾷ στὴ μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα⁵³. Ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ τὴν ἀντλήσῃ καὶ ὁ διασκευαστὴς τοῦ θαύματος. Ἡ πρότασι τοῦ πραγματευτῆ νὰ μοιραστοῦν καὶ οἱ δύο ἐξίσου τὰ κέρδη ὑποδηλώνει ὅτι οὔτε ὁ ἓνας, οὔτε ὁ ἄλλος εἶχε ἰδιαίτερα σημαντικὰ εἶδη πρὸς πώλησι, ἀλλὰ ὅτι ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν ἴδια βάση.

Ὁ *μισθός* τὸν ὁποῖο θὰ ἔδινε ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ στὸν πραγματευτὴ ἴσως ἦταν ἡ ἀμοιβὴ τοῦ τελευταίου γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ μάθαινε στὸ παιδί τὴν τέχνη τῆς πραγματείας. Δὲ γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ μαθητεία στὸ Βυζάντιο.

52. *Ecloga* 10.4

53. H. LIDDELL, R. SCOTT, H. JONES, *Greek-English Lexicon*, Oxford 1940⁹, 356. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ στὰ πτωχοπροδρομικὰ ποιήματα ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ περιεχόμενο. Στὴ δημόδιη χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος *γομάρι(ν)* γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸ φορτίο καὶ τὸ φόρτωμα (ἴ.Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ, *Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας. 1100-1669*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 347).

Ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸ Βιβλίον προκύπτει ὅτι οἱ παιδοδιδάσκαλοι νομικοὶ εἰσέπρατταν χρήματα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν μελλοντικῶν νομικῶν⁵⁴. Στὰ ἐπαγγέλματα ὅμως τὰ ὁποῖα συνεπάγονταν χειρωνακτικὴ ἐργασία εἶναι λογικὸ ὁ μαθητευόμενος νὰ μὴν κατέβαλλε χρήματα γιὰ τὴ μαθητεία του, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι προσέφερε ἀμισθί, γιὰ ὅσο διάστημα διαρκοῦσε ἡ μαθητεία, τὴν ἐργασία του στὸν τεχνίτη κοντὰ στὸν ὁποῖο μαθήτευε. Ἐνδεχομένως, ὁ *μισθός* ἐδῶ ἀναφέρεται στὰ ἔξοδα συντηρήσεως τοῦ παιδιοῦ, γιὰ ὅσο καιρὸ θὰ ἀπουσίαζε στὸ ταξίδι μαζί με τὸν πραγματευτή.

Τὸ κείμενο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία. Πραγματευτές, γυρολόγοι, τριγυρνοῦσαν σὲ ὅλη τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ με τοὺς ἐγχωρίους, πουλῶντας καὶ ἀγοράζοντας ὅ,τιδήποτε περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι τους. Ἐξυπηρετοῦσαν τὶς στοιχειώδεις ἀνάγκες ἑνὸς ἀγροτικῶν πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε πρόσβαση σὲ κάποια ἀγορὰ καὶ δὲ μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ περιμένει μέχρι τὴν τοπικὴ πανήγυρι γιὰ νὰ προμηθευθεῖ τὰ χρειώδη. Οἱ περιορισμένες δυνατότητές τους τοὺς ὠθοῦσαν νὰ δημιουργοῦν μικρὲς χρεοκοινωνίες, προκειμένου νὰ γίνουν ἀποδοτικότεροι. Συχνὰ εἶχαν μαζί τους ἕνα παιδί γιὰ νὰ τοὺς βοηθᾷ στὴ δουλειά. Ὁ *Βίος* τοῦ ὁσίου Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτη περιγράφει πῶς ὁ Λάζαρος, στὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνα, σὲ παιδικὴ ἡλικία, ἔπese θύμα ἑνὸς τέτοιου γυρολόγου, ὁ ὁποῖος περιηγεῖτο τὴ νοτιοδυτικὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὸ τέλος ἀποπειράθηκε νὰ τὸν πουλήσει δοῦλο σὲ ἕναν Ἀρμένιο πλοιόκτητη στὴν Ἀττάλεια⁵⁵. Παρατηρεῖ κανεῖς ὅτι ἡ περίπτωση τὴν ὁποία καταγράφει τὸ θαῦμα, τῆς πώλησης δηλαδὴ τοῦ παιδιοῦ, δὲν ἦταν ἴσως καὶ τόσο ἀπίθανη, ὅπως μπορεῖ νὰ φαίνεται σήμερα. Ἐξάλλου, τὸ ἐμπόριο δούλων ἀποτελοῦσε μιὰ βασικὴ πηγὴ εἰσοδήματος γιὰ τοὺς Τουρκομάνους νομάδες⁵⁶. Ἡ ἀναφορὰ σὲ νομίσματα τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν στὸν πραγματευτὴ γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ παιδιοῦ ἀποκαλύπτει μιὰ οἰκονομία σημαντικὰ ἐκχρηματισμένη⁵⁷, με ἕνα νόμισμα τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπεισέλθει ἀκόμα καὶ στὶς συναλλαγὰς με ξένους, μὴ ἐνσωματωμένους στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, πληθυσμούς.

54. Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, εἰσαγωγή-ἐκδόση-μετάφραση-ἰνδίκης J. KODER, Βιέννη 1991 [CFHB XXXIII], 1.16.

55. *Βίος ὁσίου Λαζάρου Γαλησιώτη*, AASS, Νοέμβριος 4, 511.

56. VRYONIS, *The Decline*, 269.

57. Βλ. τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα συγκέντρωσε ὁ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Σε ποίῳ βαθμῷ ἦταν ἐκχρηματισμένη ἡ μεσοβυζαντινὴ οἰκονομία, *Ροδωνιά. Τιμὴ στον Μ. Ι. Μανούσκα*, τόμ. 2, Ρέθυμνο 1994, 363-370, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἐκχρηματισμοῦ τῆς μεσοβυζαντινῆς οἰκονομίας.

Ἵς ἔλθουμε τώρα σὴν τέταρτη παραλλαγή, αὐτὴν τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ γιοῦ τῆς χήρας ποὺ εἶχε συλληφθεῖ αἰχμάλωτος κατὰ τὴ διάρκεια ἐπιδρομῆς Ἰσλαμ-λιτῶν. Σῶζεται σὲ τέσσερις κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ 15ου αἰῶνα: Bourbonensis gr. II B 30 (τοῦ 15ου αἰῶνα)⁵⁸, Querinianus (Brescia) gr. A. III. 3 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁵⁹, Monachensis gr. 275 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁶⁰, Μονῆς Λειμῶνος 2 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁶¹. Ἡ περίπτωση αὐτὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Εἶναι γεγονός ὅτι καὶ σὲ ἄλλη συλλογὴ θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου περιέχονται παραδείγματα τῆς θαυματουργικῆς παρέμβασής του σὲ περιπτώσεις ἐπιδρομῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἐναντίον τῶν Εὐχαϊτῶν⁶². Ἡ πρώτη σκέψη εἶναι νὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε σὴν περίπτωση τῆς τέταρτης παραλλαγῆς μὲ Ἀραβες, πόσο μάλλον ποὺ στὸ τέλος γίνεται λόγος γιὰ τὴν τοῦ ἁγίου ἀρπαγὴν (τοῦ παιδιοῦ) ἐκ μέσων τῶν Ἀγαρηνῶν⁶³. Μιὰ προσεκτικότερη ὅμως ἐξέταση δημιουργεῖ κάποιες δευτέρες σκέψεις σχετικὰ μὲ τὴν ταύτισιν. Ἀφ' ἑνός, ἡ ἀναφορὰ σὲ Ἀγαρηνούς μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνει καὶ Τούρκους⁶⁴. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ διατύπωση *κάκεϊσε πολλάκις τὸ γένος τῶν Ἰσλαμλιτῶν περιέτρεχον καὶ πολὺν λαὸν ἐκούρσευον* θυμίζει περιγραφὲς ἐπιδρομῶν Τούρκων τὸν 11ο αἰῶνα ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου σὴν Πάτμο ὁσὶος Χριστόδουλος περιγράφοντας τὶς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρ-

58. H. DELEHAYE, *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae nationalis neapolitanae*, *An.Boll.* 21, 1902, 384-385.

59. E. MARTINI, *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane*, τ. 1.1, 225-233, Μιλάνο 1893 (ανατύπωση *Ministero della pubblica istruzione. Indici e cataloghi*, τ. 19, Ρώμη 1967), 225-233.

60. C. VAN DE VORST-H. DELEHAYE, *Catalogus codicum hagiographicorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Βρυξέλλες 1913 [*Subsidia Hagiographica* 13], 117-119 (ἰδιαίτερα 118).

61. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὕρισκομένων ἐλληνικῶν χειρογράφων*, τ. 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, 19-20.

62. Βλ. DELEHAYE, *Les légendes*, 194-200. Ἐχουν προταθεῖ διάφορες χρονολογήσεις ἀπὸ τὸν 7ο μέχρι τὸ 10ο αἰῶνα. Βασικὸ σημεῖο γιὰ τὴ χρονολόγησιν ἀποτελεῖ τὸ δωδέκατο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐπιδρομὴ Ἀγαρηνῶν, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὰ Εὐχάϊτα τῷ *τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει τῆς θεοφυλάκτου καὶ φιλοχρίστου βασιλείας Κωνσταντίνου, τῆς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαρακηνῶν περαιωθείσης εἰρήνης, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐβδόμης ἰνδικτιῶνος* (DELEHAYE, *Les légendes*, 196 στ. 17-21). Γιὰ τὴν προβληματικὴ αὐτὴ χρονολόγησιν, βλ. σύνοψιν τῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὸν W. BRANDES, *Byzantine Cities in the Seventh and Eighth Centuries-Different Sources, different Histories?*, στὸ G.-P. BROGIOLO, B. WARD PERKINS (ἐκδ.), *The Idea and Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Λέιντεν-Βοστώνη-Κολωνία 1999, 48-49.

63. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 15-16.

64. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica* 2, 55.

κων στὸ ὄρος Λάτρος στὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία ἀναφέρεται στὴν *περσικὴν δεξιὰν καὶ τὴν τῶν Τούρκων ὠμότητα*, ἢ τὴν *έφαν πᾶσαν ἐξηφάνισε καὶ χαλεπῶς ἐδήλωσε*. Τὸ *ἄνομον ἔθνος* τὸ *διολέσαν πόλεις καὶ χώρας*⁶⁵. Ἡ διατύπωση αὐτὴ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Μαυρόποδος γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων στὰ Εὐχαΐτα. Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ματζικέρτ οἱ Τούρκοι κατέκλυσαν τὴ Μικρὰ Ἀσία φθάνοντας μέχρι τὴ Χρυσούπολη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη⁶⁶. Τὸ 12ο αἰώνα, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1124, οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Δανισμενιδῶν ἔφθασαν μέχρι τὴν Ποντοπράκλεια⁶⁷, ὅπου καὶ τοποθετεῖται γεωγραφικὰ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Οἱ Ἰσραηλίτες τῆς τέταρτης παραλλαγῆς ἦταν Τούρκοι. Τὸ ἐπεισόδιο μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὰ τέλη τοῦ 11ου μὲ πρῶτες δεκαετίες τοῦ 12ου αἰώνα. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀντικατάσταση τῶν Εὐχαΐτων ἀπὸ τὴν Ποντοπράκλεια ὡς γεωγραφικοῦ σημείου ἐξέλιξης τῆς ἱστορίας, αὐτὴ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σύγχυση ποὺ κάνει ὁ διασκευαστὴς ἀνάμεσα στὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ὁμώνυμό του τὸ Στραπλάτ. Ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἀναφέρεται σὲ κάποια ἀγιολογικὰ κείμενα ὡς ἡ πατρίδα ἢ ὁ τόπος μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στραπλάτ⁶⁸. Τὸ 1389 περιηγητὴς ἀναφέρει τὴν ὑπάρξη ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στραπλάτ στὴν Ποντοπράκλεια⁶⁹. Ὁ συγγραφέας τῆς τέταρτης παραλλαγῆς γνώριζε αὐτὴν τὴν παράδοση, γνώριζε ὅμως ἐπίσης ὅτι τὰ Εὐχαΐτα ἦταν τὸ μεγάλο κέντρο λατρείας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ μὴν ἦταν ἀπόλυτα ἐνήμερος γιὰ τὴ διάκριση τοῦ Τήρωνος ἀπὸ τὸ Στραπλάτ. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν πῶς ὁδηγήθηκε στὴ σύγχυση ὅτι ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἦταν μέρος τῆς «χώρας τῶν Εὐχαΐτων».

Τὰ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο κείμενα ποὺ παρουσίασα εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία, ἐνῶ καὶ τὰ δύο εἰκονογραφοῦν ἀνάγλυφα τὶς δύο ὀψεις τῆς ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν Τούρκων τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 11ου καὶ τὸ 12ο αἰώνα. Παράλληλα μὲ τὴν ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα τῶν φονικῶν ἐπιδρομῶν καὶ καταστροφικῶν λεηλασιῶν, ἡ

65. MM VI, 61.

66. CAHEN, *La pénétration*, 42-44.

67. K. BELKE, *Paphlagonien und Honorias*, Βιέννη 1996 [TIB. 9], 209 πρβλ. VRYONIS, *The Decline*, 161.

68. DELEHAYE, *Lés légendes*, σ. 156 στ. 7-13, σ. 169 στ. 8-9.

69. BELKE, *Paphlagonien und Honorias*, 212.

όποια μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἡ ὁποία ἀναδύεται ἀπὸ τὴν τέταρτη παραλλαγή, ὑπάρχει καὶ αὐτὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπαφῆς τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ δύο διασκευὲς παρουσιάζουν ἐπίσης ἐνδιαφέρον, διότι δείχνουν πῶς ἓνα κείμενο ποὺ συνετέθη τὸν 5ο αἰῶνα σὲ τελείως διαφορετικὸ περιβάλλον καὶ γιὰ ἄλλο σκοπὸ ἔμεινε ζωντανὸ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες λαμβάνοντας διάφορες μορφές καὶ προσαρμοζόμενο στὶς ἀνάγκες ἑνὸς ἄλλου χώρου καὶ μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς.

Ἐγκώμιο Χρυσίππου

Πρώτη παραλλαγή

ἄνθρωπος πολλῇ κεκρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρεαίαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιτεῖ τὸν ὄνον, ὥς εἰς βραχεῖαν ὁδοιπορίαν μισθώσασθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγελάμενος... διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὥς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ... καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτισάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπῆι νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον.. Ἐπιστὰς τοίνυν ὁ μάρτυς αὐτῷ χωρισθέντι τῶν μετ' αὐτοῦ ποιμένων, ὥς στρατιώτης ἵππων δυάδα συνεπαγόμενος... προέτρεπε τὴν ἐπάνοδον σὺν αὐτῷ πρὸς τοὺς οἰκείους ποιήσασθαι παραχωρῶν ἅμα καὶ τὸν ἵππον τὸν ἕτερον... πρὸς τὸν τοῦ μειρακίου παρῆσαν οἶκον ἱπεύοντες

ἄνθρωπος τις πίστιν πολλὴν ἔχων εἰς τὸν μάρτυρα Θεόδωρον... εἶχε τέκνον μειράκιον, ἐκέκτιστο δὲ καὶ ὄνον πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν τις αἰτούμενος αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ δοθῆναι αὐτῷ τὴν ὄνον, ἀπῆι δὲ καὶ τὸ παιδάριον μετ' αὐτοῦ ὥς εἰς μικράν τινα ὁδοιπορίαν, ὑποσχόμενος διὰ τάχους σὺν ἀμφοτέροις ἐπανελθεῖν... ἤρχετο μὲν ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος, ἕως ἔφθασεν εἰς τὸ γένος τῶν Ἰσραηλιτῶν, κακεῖ διαπράσας τὸ μειράκιον, οὗτος ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίσταται... ὁ δὲ ἀγοράσας τὸ παιδίον μετὰ τῶν ποιμένων αὐτοῦ ἔμιξεν, καὶ σὺν ἐκείνοις ἤρξατο βόσκειν ἐπὶ τὴν ἔρημον Συνέβη οὖν τὸν παῖδα χωρισθῆναι ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ... καὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ μάρτυς, φαίνεται αὐτοῦ ὥς στρατιώτης ἵππους δύο ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ... εἰς τὸν τοῦ παιδὸς οἶκον ἔφθασαν.

Τρίτη παραλλαγή

Τέταρτη παραλλαγή

Πραγματευτής τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβού- ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Εὐχαΐτων ἐπαρχία τις ὑπάρ-
 μενος· καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις προσῆλθεν ἐν χει λεγομένη Ποντοηράκλεια. Κάκεισε πολ-
 τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου λάκκῳ τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν περιέτρεχον
 ἔχων καὶ ὑποζύγιον, ὃ δὲ πραγματευτής καὶ πολλὸν λαὸν τῶν χριστιανῶν ἐκούρσειον.
 προσῆλθεν αὐτῷ λέγων· ἀδελφέ, δός μοι τὸ Ἐκ τοῦ συμβεβηκότος ἡχμαλώτευσαν καὶ
 ὑποζυγίόν σου ἵνα ἀγοράσω αὐτό, εἰδεμὴ ποι- μετ' αὐτῶν υἱὸν μονογενῆ κήρας τινός. Ἐπεὶ
 ἤσωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους ἅμα τῷ σῶ καὶ τὸν οὖν ἡ κήρα ἔκλαιε ἐλεεινῶς καὶ ἀπαραμύθη-
 ἐμόν. Καὶ εἴ τι δόῃς ἡμῖν ὁ Θεός, ἔστω ἐξ τα καὶ ἕτερον υἱὸν οὐκ εἶχε παραμυθήσασθαι
 ἰσόπτος. Ὁ δὲ οὐκ ἐβούλετο τοῦτο ποιῆσαι. τὸν πόνον αὐτῆς, ἐπορεύετο καθ' ἐκάστην
 Αὐτῶν δὲ φιλονικούντων, λέγει ὁ ἄνθρωπος ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν τοῦ μεγαλομάρτυρος
 ἐκεῖνος τῷ πραγματευτῇ· ἀδελφέ, θέλεις ποιῆ- Θεοδώρου ἱκετεύουσα αὐτὸν... τῇ νυκτὶ ἣ
 σωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους; λάβε καὶ τὸ παιδίον ἐπετελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος... εὗρέθη
 μου μετὰ σοῦ, ὅπως διδάξης αὐτό, καὶ ἐν τῷ τοῦ γυναιίου ὁ υἱὸς ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας
 ἐπανελθεῖν σε, ἀποδώσω σοι τὸν μισθόν φερόμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ὀχούμενος ἐν
 σου... καὶ ποιησάντων ἅμα τοὺς γόμους, ἵππῳ λευκῷ
 εἰσήγαγεν αὐτὸν μετὰ τοῦ παιδίου εἰς τὸν
 ἅγιον Θεόδωρον ἔνδον τοῦ ναοῦ καὶ λέγει τῷ
 πραγματευτῇ· «λάβε καὶ τὸ παιδίον μου ὡς ἐκ
 χειρὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου»... καὶ παραλαβὼν
 ὁ ἄθλιος τὸ παιδίον... καὶ ὁδεύσας ἡμέρας
 τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας
 καὶ λέγει αὐτοῖς· «ἀγοράσατε τὸ παιδίον μου
 τοῦτο... καὶ δότε μοι δεκαπέντε νομίσματα καὶ
 λάβετε αὐτόν...» καὶ ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ
 Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν. ὁ δὲ
 εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ ὠνήσας αὐτὸν ἀπέστειλεν
 αὐτὸν εἰς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ μετὰ τοὺς δού-
 λους αὐτοῦ... ὁ δὲ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Θεό-
 δωρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ ποίμνιον ὅπου ἦν τὸ
 παιδίον... καὶ λέγει αὐτῷ· «πόθεν εἶ σὺ παι-
 δίον»; λέγει αὐτῷ· «κύριέ μου, ξένος εἰμί,
 πεπραμένος ἐκ χώρας Εὐχαΐτων...»... τότε
 δώσας (ὁ ἅγιος Θεόδωρος) αὐτῷ ὕπνον ἤρεν
 τὸν νοῦν τοῦ παιδίου καὶ ἐπάρας αὐτόν, ἀπή-
 γαγεν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ.

Maria GEROLYMATOU, Turcs en Asie Mineure. Commentaire sur le remaniement d'un miracle de saint Théodore

Chrysippos de Jérusalem est l'auteur du plus ancien recueil de miracles de saint Théodore (Ve siècle). Dans cet article est traité le premier de ces miracles qui connut quatre remaniements. Le troisième et le quatrième remaniement présentent un intérêt particulier, puisqu'ils adaptent le contenu du miracle de Chrysippos au contexte politico-économique de l'Asie Mineure à l'époque de l'apparition des Turcs au XIe siècle. Ils font l'écho de l'immigration turcomane en Asie Mineure, des contacts développés avec la population indigène ainsi que des incursions turcomanes dans la région pontique.